Eduskunnan talousvaliokunta
Asia: VNS 10/2022 vp Suomen digitaalinen kompassi

Sitra lausunto valtioneuvoston selonteosta Suomen digitaalisesta kompassista

Sitra kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston selonteosta Suomen digitaalisesta kompassista.

Kompassissa on hyödynnetty ja huomioitu Sitran selvityksiä, projekteja ja aloitteita. Esimerkiksi Sitran tammikuussa 2022 julkaisemaa muistiota Suomen vahvuuksista, haasteista ja mahdollisuuksista datatalouden rakentamisessa on käytetty taustapaperina Suomen digitaalisen kompassin valmistelussa. Sitra haluaa myös jatkossa tukea kompassin toteuttamista sekä kompassin ja Sitran aloitteiden yhteensovittamista.

Keskeiset havainnot:

- Suomella on hyvät valmiudet kehittää avoimiin standardeihin perustuvia data-avaruuksia. Suomen on osallistuttava EU:n data-avaruuksiin ja hyödyntää mahdollisuutensa vahvistaa asemaansa globaalina edelläkävijänä datan hyödyntämisessä.
- Data auttaa Suomen teollisuutta uudistumaan ja varmistamaan eturivin paikan kansainvälisessä kilpailussa. Datalla ennakoimalla voidaan esimerkiksi optimoida prosesseja ja saada tietoa hyvissä ajoin koneiden huoltotarpeista ja niiden tarvitsemista varaosista.
- Hyvinvointi- ja terveysalan kuluttajamarkkina kasvaa globaalisti nopeasti. Alan tietovarantojen avaaminen laajempaan käyttöön tietoturvallisten rajapintojen kautta loisi Suomesta hyvinvointia lisäävien datalähtöisten palveluiden edelläkävijän ja tuottaisi talouskasvua.
- Vihreällä siirtymällä on kiire ja datalla on keskeinen rooli sen edistämisessä. Datavetoisten ratkaisujen hiilikädenjäljen kasvattamisen lisäksi digitaalisten ratkaisujen ja palveluiden hiilijalanjäljen pienentämisen tulee olla näkyvä tavoite kohti hiilineutraaliutta.
- Digitalisaatio tukee demokratian kehittymistä ja hyvinvoinnin kasvua Suomessa, mutta se vaatii kunnianhimoisia panostuksia digitaalisten taitojen ja palveluiden saavutettavuuden varmistamiseen.
- Digitalisaation poikkihallinnollisen johtamisen kehittäminen on avainasemassa digikompassin muiden tavoitteiden toteuttamisen kannalta. On tärkeää, ettei digikompassi jää kertaponnistukseksi, vaan se toimii pohjana pitkäjänteiselle ja ylihallituskautiselle digitalisaation johtamiselle.

Reilu datatalous on Suomelle mahdollisuus vahvistaa kilpailukykyä ja hyvinvointia

Digitaalisessa kompassissa on tunnistettu ansioituneesti reilun datatalouden mahdollisuudet ja niihin tarttumisen kiireellisyys: ”Datatalouden kasvuun on päästävä kiinni, sillä tulevaisuudessa yhä useampi menestyvä yritys syntyy ja hyödyntää datatalouden toimintamalleja. Tarvitsemme näiden yritysten verotuloja turvaamaan hyvinvointivaltiomme toimintaedellytykset.

Digitaalinen kompassi on tervetullut työkalu valtionhallinnolle luotsata digitalisaatiota yli hallituskausien. Parhaimmillaan kompassi tarjoaa yhteistyömallin, jossa hallinto yhdessä yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa seuraa asetettujen tavoitteiden toteutumista sekä suunnittelee niiden edistämiseksi tarvittavia toimenpiteitä.

Digitaalisesti osaava väestö ja työvoima: Suomen kilpailukyky nojaa digitaaliseen sivistykseen

Digitalisaation edetessä on huomioitava suomalaisen demokratian kehittymisen turvaaminen. Digitaalinen sivistys ja digitaaliset perustaidot parantavat ihmisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia ja kirittävät suomalaista demokratiaa uudistumaan. Digitaalinen osaaminen keskittyy nykyisellään pitkälti palvelujen kehittämiseen, yritysten toimintaedellytysten parantamiseen ja osaavaan työvoimaan. Demokratian kehittymisen tulisi näkyä digitaalisen kompassin toimeenpanossa.

Kuilu yhteiskunnan kehitystarpeiden ja käytössä olevien osaajien välillä on liian suuri. Ymmärrys datan arvosta ja hyödyntämisen mahdollisuuksista on puutteellista, ja Suomessa vallitsee toimintakulttuuri, johon ei kuulu datan jakaminen. Täten dataosaamista on kehitettävä monipuolisesti osaajatarpeita ennakoivilla mittareilla.

Digitaalinen infrastruktuuri: suomalaisille reilun datatalouden ratkaisuille on kansainväliset markkinat

Infrastruktuurin ratkaisut mahdollistavat toimivan datatalouden, jossa dataa on saatavilla ja se virtaa organisaatioista ja järjestelmistä toiseen luoden hyvinvointia ja kilpailukykyä erityisesti teollisuudessa, sosiaali- ja terveyssektorilla, ja digivihreää siirtymää tukien. Jotta toimivat ratkaisut voivat skaalautua läpi toimialojen ja sektorien Suomessa ja Suomen vientituotteena, täytyy digitaalisen kompassin toimeenpanossa varmistaa rahoitusmallit ja kannustimet datatalouden infrastruktuurin kehittämiseksi (muun muassa rajapinnat, yhteiskäyttöiset ratkaisut, standardit datan liikkuvuuden ja yhteiskäytön varmistamiseksi).

Suomella on hyvät mahdollisuudet varmistaa paikkansa kärkipelaajana kansainvälisillä markkinoilla tulevana vuosikymmenenä erityisesti eurooppalaisen pehmeän infrastruktuurin kehittämisessä ja yhteentoimivuuden edistämisessä. Korkean kunnianhimotason tulisi näkyä toimeenpanossa.

Yritysten digitalisaatio: Suomessa on varmistettava yritysten insentiivit tarttua reilun datatalouden mahdollisuuksiin

Dataa hyödyntämällä suomalaiset yritykset pystyvät kehittämään omaa toimintaansa, muodostamaan uusia kumppanuuksia, ja luomaan lisäarvoa. Tätä varten on tärkeää varmistaa, että toimijat tunnistavat datapohjaisia toimintamalleja ja niiden mahdollisuuksia arvonluontiin, ja kytkeytyvät niin innovatiivisiin dataekosysteemeihin kuin eurooppalaisiin data-avaruuksiin.

Avainteknologioiden ympärille muodostuneiden tutkimusekosysteemien tai osaamiskeskittymien koon kasvun lisäksi muiden (data)ekosysteemien kehittyminen vaatii tavoitteellista tukea, minkä tulisi näkyä digitaalisen kompassin toimeenpanossa.

Digivihreä siirtymä avaa mahdollisuuksia luoda lisäarvoa ja vientiä Suomessa syntyville ratkaisuille kasvattaa luontokädenjälkeä, esimerkiksi kiertotalouden prosesseissa. On tärkeää, että positiivisten vaikutusten lisäksi on tavoitteellisesti minimoitava ICT-alan hiilijalanjälkeä ja laajempia vaikutuksia luonnon monimuotoisuuteen (luontojalanjälki), joka tällä hetkellä on merkittävä. Tästä esimerkki on vihreä koodi, eli resurssitehokkaammat ohjelmistoratkaisut, jotka vaativat vähemmän tallennustilaa, laskentaa ja tiedonsiirtoa, jota tulisi ajaa tavoitteellisesti yhtenä Suomen digitaalisen kilpailukyvyn kärkenä digitaalisen kompassin toimeenpanossa.

EU:n kohdentamien TKI-panostusten suhteen digitaalinen kompassi tunnistaa digivihreän siirtymän edistämisen tarpeen. Lisäksi digitaalisen kompassin puitteissa tehtävillä muilla investoinneilla ja rahoitusmekanismeilla on keskeinen rooli digivihreiden ratkaisujen tukemisessa. Yksi kriteereistä julkisten määrärahojen jakamisessa tulisi olla ekologisen kestävyyden arviointi (luontojalanjäljen arviointi suhteessa luontokädenjälkeen).

Yrityksillä on keskeinen ajurirooli kaksoissiirtymässä. Digitaalisen kompassin tulee ohjata yrityksiä tavoitteellisemmin tuottamaan, ostamaan ja tarjoamaan vain resurssitehokkaasti suunniteltuja ja toteutettuja digitaalisia palveluita ja ratkaisuja. Vihreään koodaamiseen liittyvää osaamista tulee lisätä.

Digitaaliset julkiset palvelut: Datavetoisia ratkaisuja aikamme haasteisiin

Hyvinvointi- ja terveystietojen osalta Suomi on ollut digitalisaation edelläkävijä. Analogisten prosessien digitalisointi muun muassa sähköisten reseptien osalta on ollut menestystarina ja esimerkkinä monelle muulle maalle. Datatalouteen siirtymisessä Suomella on kuitenkin haasteita. Vuonna 2021 Asiakastietolain uudistuksessa Reseptikeskuksen tiedot säädettiin avattaviksi Omakannan Omatietovarannon kautta tietoturvallisilla rajapinnoilla 1.12.2022 alkaen. Kuukausi ennen määräaikaa marraskuussa 2022, määräaikaa pidennettiin vuoteen 2027. Sitra näkee tässä haasteen datatalouden kehittymisessä sosiaali- ja terveyssektorilla. Mikäli emme saa dataa käyttöön, jäämme väistämättä jälkeen verrokkimaista myös innovatiivisten tuotteiden ja palveluiden kehittämisessä ja niiden tuoman terveyshyödyn ja talouskasvun suhteen.

Kiireellisyyttä terveysdatan suhteen asiaan tuo muiden Euroopan maiden ja Euroopan Unionin päinvastainen kehitys. EU:n neuvosto priorisoi terveysdata-avaruuden keskeisimmäksi data-avaruudeksi päätöslauselmissaan 2/10/2020. Sen jälkeen investoinnit terveysdataan ovat lisääntyneet huomattavasti mm. EU:n terveysohjelman budjetti yli kymmenenkertaistettiin ja Euroopan maat varasivat yli kymmenen miljardia digitaalisen terveyden kehittämiseen RRF-rahoista. Euroopan komissio toi myös terveysdata-avaruuden toteuttamiseksi lainsäädäntöesityksen toukokuussa 2022.

Lisäksi tulisi huomioida myös digitalisaation ja digitaalisen osaamisen mahdollisuudet demokratian kehittämiselle eli esimerkiksi päätöksenteon prosessien uudistamiselle, valtionhallinnon yhteistoiminnan jatkuvalle kehittämiselle sekä kansalaisten osallistumismahdollisuuksien parantamiselle. Käytännössä nämä tarkoittaisivat esimerkiksi päätöksentekoprosessien läpinäkyvyyden ja avoimuuden, seurattavuuden ja kansalaisvuorovaikutuksen parantamista datan avulla.

Seuranta ja vaikuttavuuden arviointi: Tavoitteet tarvitsevat laadukkaat mittarit toteutuakseen

Digitalisaation poikkihallinnollisen johtamisen kehittäminen on avainasemassa digikompassin muiden tavoitteiden toteuttamisen kannalta. On tärkeää, ettei digikompassi jää kertaponnistukseksi, vaan se toimii pohjana pitkäjänteiselle ja ylihallituskautiselle digitalisaation johtamiselle.

Osana kansallisen digitaalisen kompassin tavoitteiden toimeenpanoa on kehitettävä mittareita, jotka tukevat tavoitteiden toteutuksen ja kehittymisen seurantaa. Nykyiset mittarit digitalisaation ja datatalouden seuraamiseksi (esimerkiksi DESI) eivät ole tähän riittäviä.

Esimerkiksi resurssitehokkaat digitaaliset palvelut ja ratkaisut edellyttävät nykyistä parempien mittareiden lisäksi osaamista niin digitaalisten palveluiden suunnittelijoiden ja tuottajien kuin ostajien taholta. Toistaiseksi mm. käytönaikainen energiankulutus ei ole ollut kriteerinä ohjelmistokehityksessä. Hyviä esimerkkejä Suomesta on jo olemassa, mutta digitaalisen kompassin on syytä vauhdittaa kehitystä.

Lisäksi tarvitaan tulevaisuutta luotaavia indikaattoreita ja ennakointitietoa yhteiskunnan eri tasoilla päättäjien ja muiden toimijoiden tueksi. Tästä esimerkki ovat osaajien riittävyyden arviointi eri osa-alueilla, ja uudet ilmiöt, kuten web3.

Sitran Datatalouden tiekartta -projektissa luodaan mittaristoa tarjoamaan tilannekuvaa datatalouskehityksestä ja tukemaan ennakointia sen kehittymisestä. Sitra toivoo sen tukevan myös Suomen digitaalisen kompassin vaikuttavuuden arviointia.

Sitran aiemmat lausunnot digitaalisesta kompassista

Sitra on julkaissut kolme lausuntoa digitaalisesta kompassista:

- Kristo Lehtonen et al. Sitran lausunto Suomen digitaalisen kompassin toisesta luonnoksesta. 23.9.2022.
- Kristo Lehtonen et al. Sitran lausunto Suomen digitaalisen kompassin luonnoksesta. 23.6.2022.
- Kristo Lehtonen et al. Sitran lausunto Euroopan komission digitaalisen vuosikymmenen aloitteesta. 21.12.2021.

Sitra on lisäksi julkaissut työpaperin 1 + 4 strategista valintaa Suomelle, jossa esitellään hallitusohjelman strateginen malli sekä Sitran kokoamat strategiset valinnat. Sitra ehdottaa neljä suurta valintaa, jotka nojaavat ilmastoa ja luontoa vahvistavaan talouteen, datan vastuulliseen hyödyntämiseen, demokratian uudistumiskykyyn sekä osaamisen ja sivistyksen kehittämiseen.

Kristo Lehtonen, Teemajohtaja, Reilu datatalous

kristo.lehtonen(at)sitra.fi
02 94 618 525